

Aksjologia wolności

Martyna Ławrynowicz-Mikłaszewicz

Konstytucja, jako swoisty „regulamin” wyznaczający działania państwa dopuszczalne względem jednostek, potwierdza również katalog uprawnień oraz swobód, który objęty jest rzeczywistą ochroną ze strony władz publicznych, zobowiązanych do respektowania doniosłych wartości wyrażonych w ustawie zasadniczej. Rozumienie generalnego pojęcia wolności człowieka odbywa się przez pryzmat istnienia trzech doniosłych podstaw wolnej sfery jednostki – godności, równości i zasady wolności.

Etymologiczną podstawę słowa godność stanowi łacińskie określenie *dignitas*, oznaczające dumę, szacunek, poważanie. Już literatura rzymska przyznawała godności podobne znaczenie do współczesnego²⁷². Później mimo tradycji interdyscyplinarnej, godności nie umieszczono w pierwszych konstytucjach nowożytnych głównie ze względu na nieuwzględnianie jej przez wieki jako wartości i dobra związanego z prawem, w przeciwieństwie do wolności osobistej jednostki²⁷³.

Pojęcie godności pozostaje pojęciem niezdefiniowanym, pomimo że stawało się zagadnieniem często omawianym przez judykaturę czy doktrynę²⁷⁴. Zatem jest pojęciem otwartym kształtującym system prawa, zasad społecznych. Wyznacza również liczne kierunki dla działalności władz publicznych, przez co wytycza wyraźne granice działania²⁷⁵. Godność jest szczególną sumą niepowtarzalnych cech jednostki. Jest przede wszystkim uosobieniem nie tyle istnienia w sensie biologicznym, co bogatą sferą duchową wykraczającą poza jedynie granice ludzkiego istnienia²⁷⁶. Pozostaje również niezależna od subiektywnych wyobrażeń jednostki o sobie²⁷⁷.

²⁷² M. Chmaj, *Konstytucyjna zasada godności człowieka i praktyka jej stosowania w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] T. Gardocka, J. Sobczak (red.), *Dylematy praw człowieka*, Warszawa 2006, s. 35.

²⁷³ K. Orzeszyna, *Godność ludzka podstawą praw człowieka* [w:] R. Tabaszewski (red.), *Człowiek – jego prawa i odpowiedzialność*, Lublin 2013, s. 16-17.

²⁷⁴ M. Chmaj, *Źródło wolności i praw człowieka* [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji*, Warszawa 2008, s. 28-29.

²⁷⁵ I. J. Biśta, *Zasada poszanowania godności człowieka i jej wpływ na interpretację konstytucyjnego uregulowania praw i wolności jednostki* [w:] M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, Warszawa 2010, s.336.

²⁷⁶ K. Complak, *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2002, s. 66.

²⁷⁷ J. Oniszczyk, *Prawa i wolności jednostki w Polsce* [w:] J. Oniszczyk (red.), *Współczesne państwo w teorii i praktyce wybrane elementy*, Warszawa 2008, s. 352.

Godność jest pojmowana w kilku zasadniczych aspektach – osobowym, osobowościowym oraz osobistym, a także sytuacyjnym²⁷⁸. Pierwszy wymiar w rozumieniu aksjologiczno-ontycznym posiada cechy absolutu, ponadnormatywny zasięg i przyznaje godność każdej osobie ludzkiej z samej istoty człowieczeństwa oraz obdarzenia jednostki ludzkiej m.in. rozumem i sumieniem. Jest właściwa każdemu bez różnicowania na płeć, wiek czy czyny danej osoby²⁷⁹. Rozpatrywanie metafizyczne skupia uwagę na cechach człowieka, które wyróżniają jego pozycję w świecie natury i zwierząt, a w konsekwencji nawet we wszechświecie. Aspekt etyczny przejawia się w możliwości wartościowania zjawisk oraz samodzielnego podejmowania decyzji w moralnym wymiarze, natomiast aspekt teologiczny oznacza wizję stworzenia świata i człowieka przez Boga²⁸⁰.

W aspekcie osobowościowym godność cechuje się względnością oraz możliwością nabywania jej i kształtowania przez całe życie w procesie wychowania, edukacji czy kariery zawodowej. W przeciwieństwie do osobowej, godność ta może zostać utracona. W szerokim pojęciu godności osobowościowej znajdują się godność osobista, związana z poczuciem własnej wartości, a także pewnością siebie i honorem, jak również godność społeczna utożsamiana z pełnieniem określonego stanowiska, urzędu, która wzbudza szacunek osób trzecich²⁸¹. Godność osobowościowa nie stanowi źródła wolności, ani nie jest podstawą dla równości. Pojmowana w ten sposób godność jest efektem osobowościowego rozwoju i wyróżnia się charakterem empirycznym²⁸².

Godność jest wieloaspektowa i posiada charakter uniwersalny. Rozpatrywana bywa na licznych płaszczyznach – filozoficznej, psychologicznej, społecznej, religijnej oraz prawnej. Wiele funkcjonujących ujęć godności skutkuje występowaniem zróżnicowanych definicji, które sprowadzają się jednak do istotnego, wspólnego mianownika, którym jest człowiek²⁸³. Godność wyróżnia się jako metanorma, norma norm, która posiada moralne oraz normatywne imperatywy. Ponadpozytywny oraz ponadustawowy wymiar sprawia, że uregulowane zabezpieczenie prawem funkcjonuje jako fundament dla wolności oraz praw jednostki²⁸⁴. W wymienionym kontekście pojęcie to rozumiane jest

²⁷⁸ J. Zajadło, *Godność, wolność i równość w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (szkic encyklopedyczny)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2012, Tom XXVII, s. 423.

²⁷⁹ M. Chmaj, *Godność człowieka jako źródło jego wolności i praw* [w:] M. Chmaj (red.), *Konstytucyjne wolności i prawa*, Tom I, Kraków 2002, s. 73-74;

J. Machnac, T. Stępień, *Oblicza człowieka i racji jego godności* [w:] A. Preisner (red.), *Czy istnieje minimalny standard praw człowieka? Kulturowe i cywilizacyjne uwarunkowania statusu jednostki*, Lublin 2013, s. 172-173.

²⁸⁰ D. Dudek, *Zasada przyrodzonej godności człowieka* [w:] D. Dudek (red.), *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2012, s. 43-47.

²⁸¹ T. Guz, *O naturze wrodzonej godności człowieka* [w:] W. Lis, A. Balicki (red.), *Normatywny wymiar godności człowieka*, Lublin 2012, s.15-16.

²⁸² J. Krukowski, *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki* [w:] L. Wiśniewski (red.), *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, Warszawa 1997, s. 39-40.

²⁸³ M. Malmon, *Godność osobowa człowieka jako wartość uniwersalna* [w:] W. Lis, A. Balicki (red.), *Normatywny wymiar godności człowieka*, Lublin 2012, s. 30-34.

²⁸⁴ M. Zdyb, *Godność człowieka w perspektywie art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] W. Lis, A. Balicki (red.), *Normatywny wymiar godności*, Lublin 2012, s. 53.

głównie przez pryzmat wolności oraz praw, wobec których odgrywa nieodłącznie obronną rolę, bowiem chroni jednostkę przed pogwałceniem, naruszeniami oraz bezprawną ingerencją w jej swobody oraz uprawnienia²⁸⁵.

Godność jest swoistym łącznikiem między pozytywnym stanowionym prawem a wartościami prawnonaturalnymi²⁸⁶. Przeciwnie do pozytywistycznej koncepcji wpływu zasad moralnych na normy prawa, prawnonaturalistyczna koncepcja w sposób wyraźny zakłada, że normy prawne, które naruszają elementarną normę moralną, tracą moc obowiązywania. Pozytywne prawo powinno pozostawać w zgodzie z prawem naturalnym oraz respektować wartości fundamentalne dla demokratycznego państwa prawnego²⁸⁷. Zawarte w Konstytucji regulacje dotyczące godności nawiązują do wspomnianej prawnonaturalnej koncepcji wolności oraz praw jednostki. Konstytucyjne unormowania w tej materii nie stanowią przepisów programowych określających jedynie założenia oraz cele. Regulacja godności jest normą prawną, a przez umieszczenie klauzuli w II rozdziale ustawy Konstytucji objęta została utrudnionym trybem zmiany, co stanowi podwyższenie prawnej mocy tego przepisu²⁸⁸.

Konstytucyjna zasada godności człowieka została wyrażona w art. 30 stanowiącym, że „przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”²⁸⁹. Ustrojodawca zawarł w preambule odniesienie do zasady godności podkreślając, że „wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności”²⁹⁰. Absolutny charakter godności wyraża się w art. 233 ust. 1, który gwarantuje, że „ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu wojennego i wyjątkowego nie może ograniczać wolności i praw określonych w art. 30 (godność człowieka)”²⁹¹. Godność w żadnym przypadku nie może być ograniczana. Jest bowiem wartością pierwotną wobec Konstytucji, nie sposób usunąć ją lub pominąć w systemie obowiązującego prawa. Jednak praktyki minionego systemu politycznego były zgoła odmienne²⁹².

²⁸⁵ K. Complak, *O prawidłowe... op. cit.*, s. 68.

²⁸⁶ J. Potrzebszcz, *Idea prawa w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, Lublin 2007, s. 127.

²⁸⁷ M. Chmaj, *Pojęcie, istota oraz geneza wolności i praw człowieka* [w:] M. Chmaj (red.), *Konstytucyjne wolności i prawa*, Tom I, Kraków 2002, s. 29-30.

²⁸⁸ K. Complak, *Uwagi o godności oraz jej ochrona w świetle nowej Konstytucji*, „Przegląd Sejmowy” 1998, nr 5, s. 42.

²⁸⁹ Art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 z późn. zm.).

²⁹⁰ Preambuła do Konstytucji RP.

²⁹¹ Art. 233 ust. 1 Konstytucji RP.

²⁹² D. Tyrawa, *Rządy prawa w funkcjonowaniu administracji publicznej a godność człowieka* [w:] W. Lis, A. Balicki (red.), *Normatywny wymiar godności*, Lublin 2012, s. 122-124.

Charakter przyrodzony godności wynika przede wszystkim z samej racji człowieczeństwa, czyli istoty bycia człowiekiem. Egzystencjalna wartość stanowi właściwy zaczątek dla godności. Istnieje jednakże spór w doktrynie, czy godność może zostać odniesiona do *nasciturusa*. Przeciwnie do konstytucyjnej zasady ochrony życia problematyczne jest rozstrzygnięcie, czy atrybut godności może być przypisany już w fazie poczęcia, dalej prenatalnej czy dopiero w momencie narodzin²⁹³.

Godność cechuje także niezbywalność, gdyż przypisana jest każdemu człowiekowi bez wyjątków przez całe życie, do momentu śmierci. Godnością nie można rozporządzać, w szczególności zrzec się jej. Dotyczy to także działań podmiotów zewnętrznych. Niemożliwe jest pozbawienie człowieka godności lub odebranie mu jej. Nie podlega zatem dyspozycji żadnego podmiotu²⁹⁴. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że „godność człowieka jako wartość transcendentna, pierwotna wobec innych praw i wolności człowieka (dla których jest źródłem), przyrodzona i niezbywalna – towarzyszy człowiekowi zawsze i nie może być naruszona ani przez prawodawcę, ani przez określone czyny innych podmiotów. W tym znaczeniu człowiek zawsze zachowuje godność i żadne zachowania nie mogą go tej godności pozbawić, ani jej naruszyć”²⁹⁵.

Godność stanowi źródło wolności oraz praw człowieka i obywatela. W tym sensie jest nakazem wykładni systemowej wszelkich postanowień odnoszących się do wolności oraz praw jednostki. Konstytucyjna gwarancja godności ma doniosły wpływ na interpretację poszczególnych praw człowieka. Stanowi bowiem swoisty fundament, jądro całości systemu norm oraz konstytucyjnych wartości. Wszelkie wolności i prawa jednostki mają swoją podstawę głęboko zakorzenioną w zasadzie godności²⁹⁶. Zasada ta posiada szczególne znaczenie przede wszystkim w procesie ustalania elementów istoty, treści, a także granic wolności oraz praw jednostki. Twierdzenie nabiera wyjątkowego znaczenia w dobie rozwoju nowych technologii i medycyny²⁹⁷. Trybunał Konstytucyjny zwrócił uwagę, że „Konstytucja w całokształcie swych postanowień daje wyraz pewnemu obiektywnemu systemowi wartości, którego urzeczywistnianiu służyć powinien proces interpretacji i stosowania poszczególnych przepisów konstytucyjnych. Dla określenia tego systemu wartości centralną rolę odgrywają postanowienia o prawach i wolnościach jednostki, usytuowane przede wszystkim w rozdziale II Konstytucji. Wśród tych postanowień centralne z kolei miejsce zajmuje zasada przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka. Poszanowanie i ochrona prawa do życia stanowi jedną z podstawowych przesłanek realizacji tej zasady”²⁹⁸. Wolności oraz prawa

²⁹³ D. Dudek, *Zasada przyrodzonej... op. cit.*, s.53.

²⁹⁴ M. Chmaj, *Konstytucyjna zasada godności człowieka i praktyka... op. cit.*, s. 42-43.

²⁹⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 marca 2003 r., sygn. K 7/01, (OTK Seria A 2003 nr 3, poz. 19).

²⁹⁶ L. Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012, s. 109-111.

²⁹⁷ F. Rymarz, *Zasada ochrony przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 5, s. 5.

²⁹⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 marca 1999 r., sygn. K 2/98, (OTK 1999 nr 3, poz. 38).

człowieka są w sposób nieodłączny związane z godnością i służą jej zgodnie z zakresem odpowiadającym kategorii danego prawa czy swobody. Godność nadaje bowiem znaczenie i sens klasyfikacji poszczególnych wolności oraz praw²⁹⁹. Wolnościowy status jednostki stanowi pochodną od godności człowieka, dlatego też katalog wolności i praw nie pozostaje ograniczany jedynie do określonych *expressis verbis* w Konstytucji. Nakaz ochrony odwołuje się do wszelkich wolności oraz praw³⁰⁰.

Określenie, że godność jest nienaruszalna związane jest z konstytucyjnym nakazem szanowania oraz ochrony tejże doniosłej wartości. Wymiar negatywny określa zobowiązanie władzy publicznej do zaniechania niezgodnej z prawem ingerencji w autonomiczną sferę jednostki. Natomiast pozytywny aspekt oznacza uwzględnianie praw oraz wolności, a także wpierającej je godności jako najistotniejszego fundamentu statusu jednostki³⁰¹. Trybunał Konstytucyjny podsumował, że „godność nie może być rozumiana jako cecha czy też zespół praw nadanych przez państwo. Jest ona bowiem w stosunku do państwa pierwotna, w konsekwencji czego zarówno ustawodawca jak i organy stosujące prawo muszą respektować treści zawarte w pojęciu godności, przysługującej każdemu człowiekowi”³⁰².

Konstytucyjna ochrona wartości będącej podstawą wszystkich wolności i praw przejawia się m.in. w zapewnianiu możliwości dochodzenia roszczeń na drodze sądowej w sytuacji bezprawnych naruszeń. Dotyczy to zatem wynagrodzenia za doznaną szkodę na podstawie art. 77 Konstytucji³⁰³. Kryteria ocenne, czy faktycznie doszło do naruszenia godności polegają na określeniu, czy odebrane w subiektywny sposób zachowanie opierało się jedynie na cechach osobistych jednostki. Godność posiada bowiem wyraźny charakter identyczności, co oznacza, że jest wspólna wszystkim ludziom bez wyjątku i w takim samym zakresie. Naruszenie może także zostać odebrane obiektywnie, pomijając subiektywne odczucia. Bez znaczenia pozostanie jednak zamiar sprawcy owego naruszenia, gdyż godność nigdy nie może zostać sprowadzona do podrzędnego aspektu. Okoliczności naruszenia powinny zostać ocenione zgodnie z uznaniem godności jako fundamentu reglamentowanych działań³⁰⁴.

Ochrona godności opiera się na odwołaniu się do konkretnych wolności lub praw. Związanie z określoną wolnością czy prawem ma swój przejaw w takiej samej ochronie prawnej. Godność jest

²⁹⁹ W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011, s. 295.

³⁰⁰ Cz. Kłak, *Realizacja konstytucyjnych środków ochrony godności*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2004, z. 15, s. 149.

³⁰¹ D. Dudek, *Zasada przyrodzonej...* *op. cit.*, s. 55-56.

³⁰² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 kwietnia 2001 r., sygn. K 11/00, (OTK 2001 nr 3, poz. 54).

³⁰³ L. Bosek, *op. cit.*, s. 138-139.

³⁰⁴ M. Jabłoński, *Rozważania na temat znaczenia pojęcia godności człowieka w polskim porządku konstytucyjnym* [w:] B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2002, s. 94.

elementarną zasadą prawa konstytucyjnego, jednak według części doktryny nie przypisuje się jej cech publicznego prawa podmiotowego. Możliwe jest natomiast wyprowadzenie z treści zasady godności licznych zakazów oraz nakazów właśnie ze względu na charakter podmiotowy³⁰⁵. Jednakże większość przedstawicieli nauki prawa konstytucyjnego wyraża odmienny pogląd uważając tym samym godność jako podmiotowe prawo jednostki³⁰⁶. Godność związana jest z ogółem przepisów konstytucyjnych, które określają sytuację jednostki w państwie, lecz jej wyodrębnienie, wyłączenie z ogólnej materii wolności oraz praw nie może w sytuacji naruszenia być samodzielną podstawą do wniesienia skargi konstytucyjnej. Stanie się to możliwe dopiero w przypadku pogwałcenia określonych wolności lub praw³⁰⁷. K. Complak podniósł postulat niewystarczającej ochrony godności i wskazał, że „godność osoby ludzkiej jako najwyższa wartość ustroju Rzeczypospolitej Polskiej byłaby dopiero w pełni zabezpieczona, jeśli korzystałaby ze szczególnej ochrony prawnej – wyższej od tej, która przysługuje jakiegokolwiek wolności bądź prawu człowieka”³⁰⁸.

Kolejną wartością w sposób aksjologiczny konstytuującą wolność jest równość. Pojęcie równości już w starożytności było doskonale znane i podkreślane, o czym mogą świadczyć pierwsze próby regulacji prawnych oraz zapisy biblijne. Współczesne znaczenie wywodzi się z czasów rewolucji francuskiej, kiedy równość stawiano obok doniosłych wartości – wolności oraz braterstwa³⁰⁹. Zasady równości, godności i wolności tworzą trzy filary regulacji prawnego statusu jednostki w państwie oraz umożliwiają dogłębną analizę ogólnego pojęcia wolności³¹⁰.

Zasady równości ustrojodawca nie umiejscowił w rozdziale I Konstytucji pośród naczelných ustrojowych zasad. Klauzula została umieszczona w II rozdziale, w podrozdziale „Zasady ogólne”. Wskazuje to na doniosłe odniesienie do regulacji wolności oraz praw, nie przypisując jednakże roli dla całości systemu prawnego, tak jak zasady ustrojowe. Zasada równości została wyrażona w art. 32 ust. 1 w brzmieniu „wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne”³¹¹. Natomiast zakaz dyskryminacji umieszczono w ust. 2 określając, że „nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”³¹². Ważnym uzupełnieniem zasady równości jest art. 33 ust. 1, który traktuje o równości

³⁰⁵ P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w świetle zasady jej nadrzędności*, Kraków 2003, s. 121-122.

³⁰⁶ M. Zdyb, *Godność człowieka w perspektywie art. 30... op. cit.*, s. 65.

³⁰⁷ M. Woch, *Wielopoziomowe i wielopłaszczyznowe ujęcie godności człowieka w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [w:] W. Lis, A. Balicki (red.), *Normatywny wymiar godności*, Lublin 2012, s. 93-95.

³⁰⁸ K. Complak, *Uwagi o... op. cit.*, s. 47.

³⁰⁹ A. Łączkowski, *Prawne zasady równości i sprawiedliwości*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2011, nr 2, s. 57-58.

³¹⁰ P. Czarnek, *Zasada równości wobec prawa* [w:] D. Dudek (red.), *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2012, s. 90.

³¹¹ Art. 32 ust. 1 Konstytucji RP.

³¹² Art. 32 ust. 2 Konstytucji RP.

plci, „kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym”³¹³. Do klauzuli równości odwołania znajdują się również w preambule w słowach „równi w prawach i powinnościach wobec dobra wspólnego”³¹⁴.

Istotę równości Trybunał Konstytucyjny omówił w orzeczeniu z 9 marca 1988 roku stwierdzając, że „wszystkie podmioty prawa (adresaci norm prawnych), charakteryzujące się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu, mają być traktowane równo. A więc według jednakowej miary, bez zróżnicowań zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących”³¹⁵. Wszelkie odstępstwa od klauzuli równości powinny posiadać oparcie w odpowiednich argumentach. Cechują je relewantny charakter pozostawania w związku bezpośrednim z przepisem, treścią oraz realizacją celu, który został określony. Proporcjonalne oszacowanie zróżnicowania względem wagi danego interesu powinno być wyznacznikiem poprawności działania. Odmienne traktowanie podobnych podmiotów musi posiadać związek z inną normą czy zasadą konstytucyjną³¹⁶.

Podkreślenia wymaga odniesienie zasady równości zarówno do sfery prawa w procesie stanowienia, jak i stosowania. Natomiast w żadnym wypadku nie dotyczy różnej sytuacji społecznej jednostek pod względem życiowym, majątkowym, oczywiście o ile nie jest to wynikiem sprzecznych z zasadą równości obowiązujących przepisów prawa³¹⁷. Z powodu odmienności osobowego rozwoju, a także niezbędnych do tego środków, wynikać może różnicowanie należnych dóbr. Istotnym elementem wielu wolności oraz praw jest bowiem zróżnicowane traktowanie jednostek ze względu na pewne cechy np. wiek czy obywatelstwo. Różnicowanie wynika więc z samej natury danego prawa lub wolności³¹⁸.

Zasadę równości można rozpatrywać w dwóch wymiarach znaczeniowych. Równość wobec prawa wiąże się z procesem stosowania prawa oraz poczuciem bycia traktowanym w równy sposób³¹⁹. Przejawem powyższego jest nakaz równego traktowania jednostek określanych przez prawo mianem równych, a podobnych w podobny sposób. Nie polega to zatem na traktowaniu wszystkich jednakowo³²⁰. Wyraża to twierdzenie „jednakowa ochrona praw każdego człowieka nie jest

³¹³ Art. 33 ust. 1 Konstytucji RP.

³¹⁴ Preambuła do Konstytucji RP.

³¹⁵ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 marca 1988 r., sygn. U 7/87, (OTK 1988 nr 1, poz. 1).

³¹⁶ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 grudnia 1994 r., sygn. K 3/94, (OTK 1994, poz. 42) oraz Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 października 1995 r., sygn. K 4/95, (OTK 1995 nr 2, poz. 11).

³¹⁷ R. Balicki, *Zasada równości i jej wpływ na realizację konstytucyjnych praw i wolności* [w:] M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, Warszawa 2010, s. 423.

³¹⁸ M. Piechowiak, *Pojęcie praw człowieka* [w:] L. Wiśniewski (red.), *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, Warszawa 1997, s. 23.

³¹⁹ A. Łabno, *Zasada równości i zakaz dyskryminacji* [w:] L. Wiśniewski (red.), *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje*, Warszawa 2006, s. 35-36.

³²⁰ M. Chmaj, *Równość wobec prawa i zakaz dyskryminacji* [w:] M. Chmaj (red.), *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce, Tom I, Zasady ogólne*, Kraków 2002 s. 129.

równoznaczna z ochroną jednakowych praw każdego człowieka³²¹. Różnicowanie obywateli przez prawo odbywa się ze względu na określone cechy o indywidualnym charakterze np. wiek. Równe traktowanie oznacza stosowanie takiej samej normy prawnej względem wyznaczonych w hipotezie przypadków, a także określeniu pewnych kryteriów pozwalających bez naruszenia prawa wyróżnić przez uprzywilejowanie lub dyskryminację³²². Natomiast równość w prawie odwołuje się do stanowienia prawa, jest więc nakazem kierowanym do władzy w procesie legislacji. Wyróżnione aspekty posiadają wspólne, fundamentalne założenie. Podmioty podobne należy traktować podobnie. Różnicowanie sytuacji jest możliwe jedynie w sytuacji obiektywnego istnienia przesłanek, które uzasadniają takie postępowanie³²³. Trybunał Konstytucyjny zwrócił uwagę, że „zgodnie z utrwalonym poglądem zasada równości polega na tym, iż wszystkie podmioty prawa charakteryzujące się daną cechą istotną w równym stopniu, mają być traktowane równo tzn. według jednakowej miary, bez zróżnicowań zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących. Oznacza to tym samym akceptację różnego traktowania przez prawo różnych podmiotów.”³²⁴.

Klauzula równości ma swoje źródło w koncepcji prawnonaturalnej. Brak charakteru bezwzględnego zasady przejawia się w możliwym różnicowaniu traktowania równych podmiotów, jak również podmiotów podobnych, jednak przy zachowaniu pewnych warunków³²⁵. Trybunał Konstytucyjny wypowiedział się w wyroku z 5 listopada 1997 r. określając, że „przypomnieć należy, iż o znaczeniu konstytucyjnej zasady równości Trybunał Konstytucyjny wypowiadał się już wielokrotnie wcześniej zaznaczając, iż wynika z niej dla ustawodawcy obowiązek równego traktowania obywateli. Trybunał Konstytucyjny podkreślał jednakże, że nie ma bezwzględnej równości obywateli. Z zasady równości wynika nakaz jednakowego traktowania wszystkich obywateli w obrębie określonej klasy (kategorii). Wcześniej Trybunał Konstytucyjny wypowiadał się w kwestii rozumienia zasady równości. Trybunał Konstytucyjny konsekwentnie wypowiada się, że zasada równości nie ma charakteru bezwzględnie obowiązującego w tym znaczeniu, iż zrównuje sytuację wszystkich podmiotów ze względu na cechy jakimi się charakteryzują. Zasada równości wymaga bowiem, aby podmioty traktowane były w równym stopniu równo, jeśli charakteryzują się daną cechą istotną. Równość oznacza zatem także akceptację różnego traktowania przez prawo różnych podmiotów. Wynika to z faktu, że równe traktowanie przez prawo tych samych podmiotów pod

³²¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 października 1989 r., sygn. K 6/89 (OTK 1989, poz. 7).

Zob. J. Oniszczyk, *Równość – najpierwsza z zasad i orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2004, s. 35.

³²² M. Chmaj, *Równość wobec prawa...* op. cit., s. 129.

³²³ A. Łabno, *Zasada równości...* op. cit., s. 35-36.

³²⁴ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 listopada 1995 r., sygn. K 17/95, (OTK 1995 nr 3, poz. 18).

³²⁵ J. Kuciński, *Ustrój konstytucyjny RP*, Warszawa 2013, s. 77.

pewnymi względami, oznacza z reguły różne traktowanie tych samych podmiotów pod innymi względami”³²⁶.

Z zasadą równości ściśle wiąże się zakaz dyskryminacji, który uniemożliwia tworzenie różnicowania o arbitralnych cechach bez istnienia dostatecznych umocowań w odmienności danych podmiotów. Zróżnicowanie prócz zakazu pogarszania sytuacji zawiera zakaz uprzywilejowania wybranych podmiotów podobnych, a zatem polepszania ich sytuacji. Niedopuszczalne jest dyskryminowanie jakiegokolwiek, niezależne od przyczyny oraz postaci – jawne bądź ukryte³²⁷. Antydyskryminacyjna klauzula jest więc otwarta na wszelkie przesłanki, nie zawęża ich posługując się zwrotem „z jakiegokolwiek przyczyny”³²⁸. Dyskryminacja może mieć przejaw w odebraniu bądź ograniczeniu wolności, uniemożliwianiu lub utrudnianiu korzystania z wolności i praw oraz wymaganiu realizowania niedookreślonych przez prawo obowiązków. Traktowanie, które narusza równość szans i godzi w daną osobę, niekoniecznie powinno cechować zamiar wyrządzenia szkody bądź krzywdzenia. Bezpośrednie dyskryminowanie ma miejsce, gdy prawne regulacje lub działania opierają się na zastosowaniu niedozwolonych kryteriów. Pośrednia dyskryminacja, inaczej ukryta, wprost nie powołuje się na kryterium podziału, ale zmierza do efektu dyskryminacyjnego w inny sposób³²⁹.

Podmiot zasady równości został ujęty jako „każdy”. Szeroki zakres tego określenia mieści osoby fizyczne i prawne, obywateli i cudzoziemców. Podobnie szeroki jest przedmiotowy zakres zakazu dyskryminacji, który wyrażono w sformułowaniu „z jakiegokolwiek przyczyny” i odnosi się do wielu dziedzin życia. Rozwiązania cechuje zatem możliwość stosowania zasady równości oraz zakazu dyskryminacji w sposób elastyczny³³⁰.

Zasada równości jest podmiotowym prawem jednostki. Trybunał Konstytucyjny uznał bowiem „przyjmując, że art. 32 wyraża przede wszystkim zasadę ogólną, dotyczącą konstytucyjnych wolności i praw jednostki, założyć można, że będące jego pochodną prawo do równego traktowania także odnosi się przede wszystkim do realizacji tych właśnie wolności i praw. Jak już wspomniano, Konstytucja nie formułuje założenia równości w rozumieniu uniwersalnego egalitaryzmu jednostek, ale jako równą możliwość realizacji wolności i praw. Oznacza to, że w pełni konstytucyjny wymiar prawo równego traktowania uzyskuje w przypadku "nierówności" dotyczącej określonych (unormowanych) w Konstytucji wolności i praw. Tak więc konstytucyjny nakaz równego traktowania

³²⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 listopada 1997 r., sygn. K 22/97, (OTK 1997 nr 3-4, poz. 41).

³²⁷ *Konstytucja RP Komentarz encyklopedyczny*, W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.), Warszawa 2009, s. 700-701.

³²⁸ *Prawo konstytucyjne*, M. Grzybowski (red.), Białystok 2008, s. 96.

³²⁹ M. Masternak-Kubiak, *Prawo do równego traktowania* [w:] B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2002, s. 130.

³³⁰ A. Łabno, *Zasada równości... op. cit.*, s. 41-42.

jednostek nie powinien być traktowany jednolicie, niezależnie od kontekstu sytuacyjnego, inny wymiar uzyskuje on w sytuacji, gdy wspomniany już kontekst sytuacyjny nie ma odniesienia do konkretnych wymienionych w Konstytucji wolności i praw. Uznając więc prawo do równego traktowania za konstytucyjne prawo jednostki Trybunał Konstytucyjny podkreśla, iż ma ono charakter niejako prawa "drugiego stopnia" ("metaprawa"), tzn. przysługuje ono w związku z konkretnymi normami prawnymi lub innymi działaniami organów władzy publicznej, a nie w oderwaniu od nich niejako samoistnie³³¹.

Powyższe stwierdzenie Trybunał Konstytucyjny potwierdził określając, że „art. 32 Konstytucji wyraża przede wszystkim zasadę ogólną, mającą charakter niejako prawa "drugiego stopnia", tzn. przysługującego w związku z konkretnymi normami prawnymi, a nie w oderwaniu od nich - samoistnie. W sytuacji zatem, w której normy te nie mają odniesienia do wolności i praw uregulowanych w Konstytucji, zasada równości nie może być chroniona w drodze skargi konstytucyjnej. Przeciwnie stanowisko mogłoby prowadzić do niedopuszczalnego poszerzenia granic tego środka prawnego, poprzez dochodzenie ochrony praw niemających konstytucyjnego charakteru”³³².

Na ogólną wartość wolności składa się również konstytucyjna zasada wolności. Wolność jest bowiem filozoficzną oraz prawną ideą i jedną z naczelných wartości w demokratycznym państwie prawnym. Przysługuje każdej jednostce umożliwiając jej czynienia wszystkiego, czego nie zakazuje prawo. Jeżeli obowiązujące prawo wyraża idee sprawiedliwości oraz praw człowieka, tylko wtedy następuje rzeczywiste poszanowanie klauzuli wolności przez władze, a także inne podmioty. Wolność oznacza możliwość kształtowania zachowań w zgodzie z indywidualnymi wyborami³³³. Konstytucyjny katalog wolności oraz praw człowieka i obywatela opiera się na aksjologicznych filarach godności, wolności oraz równości, co tym samym określa kierunki zarówno dla prawodawstwa, jak i stosowania prawa³³⁴. Państwowy aparat posiada zatem wtórny, służebny charakter dla jednostki i tworzy jednocześnie najwyższe gwarancje szanowania zadeklarowanych wolności oraz praw, uznawanych jako ważne według suwerena - narodu³³⁵.

Pojęcie wolności wyraża trzy zasadnicze tezy. Po pierwsze władza publiczna w pewnym stopniu jest ograniczona. Po drugie autonomia jednostki jest realną wartością. Wreszcie możliwość

³³¹ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 października 2001 r., sygn. SK 10/01, (OTK 2001 nr 7, poz. 225).

³³² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 grudnia 2005 r., sygn. SK 20/04, (OTK Seria A 2005 nr 11, poz. 133).

³³³ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej Komentarz encyklopedyczny, op. cit.*, s. 641- 643.

³³⁴ L. Wiśniewski, *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce* [w:] A. Preisner, T. Zalasinski (red.), *Podstawowe problemy stosowania Konstytucji RP*, Wrocław 2005, s. 121.

³³⁵ S. A. Paruch, *Prawa człowieka jako obszar regulacji wewnętrznej w świetle Konstytucji RP* [w:] R. Czarny, K. Spryszak (red.), *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Zagadnienia prawa konstytucyjnego. Księga jubileuszowa profesora Jerzego Jaskierni*, Toruń 2012, s. 624.

domagania się od władzy poszanowania oraz ochrony wolności jest standardem demokratycznego państwa prawnego³³⁶. Charakter pierwotny wolności wobec prawa pozwala jednostce korzystać z przyznanych uprawnień w pełny sposób. Wolność w ogólnym ujęciu stanowi gwarancję praw człowieka³³⁷. Prawa człowieka odróżnia od wolności normatywny aspekt. W materii praw ustawodawca posiada kompletne uprawnienia do szczegółowej regulacji możliwości skorzystania z nich w granicach, które przyznane i określone są w normach prawnych. Stanowi to pewne roszczenie jednostki względem świadczeń ustalonych w akcie normatywnym. Natomiast wolność posiada znacznie szerszy aspekt. Jako akt woli, którego realizacja odbywa się bez zezwoleń organów władzy, możliwe jest tylko określenie przez ustawodawcę granic oraz nieprzekraczalnych ram. Przejawy aktywności jednostki powinny więc pozostać poza prawną regulacją, jeżeli mieszczą się w określonych ramach³³⁸. Wolność nie wynika bezpośrednio z prawa w podmiotowym sensie, lecz prawo powinno zakreślać jedynie jej kontur bez ingerencji i dla ochrony przed ingerencją, tak w wymiarze wertykalnym, jak również w horyzontalnym³³⁹.

Można wyróżnić pewne ograniczenia wolności. Charakter osobisty ograniczeń dotyczy pewnych szczególnych kryteriów np. obywatelstwa, wieku, co umożliwia bądź uniemożliwia realizację określonej wolności w sposób pełny. Immanentny charakter zaś wiąże się ze znaczeniem poszczególnych pojęć zastosowanych w normach. Owe pojęcia są istotne dla chronionego dobra. Natomiast systemowy charakter ograniczeń odzwierciedla relacje, które zachodzą między wolnościami oraz prawami³⁴⁰. Prawo cechuje przede wszystkim konstytutywność, a wolność posiada przeciwnie charakter deklaracyjny³⁴¹. Sformułowanie „prawo do wolności” sugeruje, że państwo gwarantuje wolności w procesie становienia prawa³⁴². W przeciwieństwie do wolności prawo jest realizowane przez różnego rodzaju aktywność państwa, w tym prawodawczą, organizacyjną czy finansową oraz w dużej mierze przez spełnianie oczekiwań grup społecznych i jednostek³⁴³.

Zasadę wolności ustrojodawca ukształtował w oparciu o obiektywne istnienie wolności, a zatem ponownie jest to nawiązanie do koncepcji prawnonaturalistycznej. Potrzeba zagwarantowania wolności w ustawie zasadniczej oraz przepisach szczególnych jest przejawem teorii pozytywistycznej

³³⁶ I. Malinowska, *Rzecznik Praw Obywatelskich w systemie ochrony praw i wolności*, Warszawa 2007, s. 22.

³³⁷ W. Skrzydło, *Konstytucyjny katalog wolności i praw jednostki* [w:] M. Chmaj (red.), *Konstytucyjne wolności i prawa człowieka w Polsce, Tom I*, Kraków 2002, s. 50.

³³⁸ M. Chmaj, *Pojęcie, istota oraz geneza wolności... op. cit.*, s. 12-13.

³³⁹ I. Malinowska, *Ochrona praw i wolności w Polsce*, Warszawa 2009, s. 17.

³⁴⁰ B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2012, s. 157.

³⁴¹ P. Bała, A. Wielomski, *Prawa człowieka i ich krytyka*, Warszawa 2007, s. 62.

³⁴² A. Ławniczak, *Wolność i prawa człowieka w ujęciu konstytucyjnym* [w:] M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, Warszawa 2010, s. 168.

³⁴³ A. Bałaban, *Polskie problemy ustrojowe*, Kraków 2003, s. 149.

prawa³⁴⁴. Odwołanie do prawnonaturalnej koncepcji wolności towarzyszy współczesnej doktrynie, jednakże podkreślić należy stałą potrzebę porządkowania tejże materii przez poszukiwanie społecznych, politycznych oraz prawnych kontekstów³⁴⁵. Wolność oznacza podejmowanie nieskrępowanych i nienarzuconych decyzji oraz działanie zgodne z własną wolą. Obowiązkiem władz publicznych jest zapewnienie przestrzeni prywatnej dla swobody korzystania z wolności osobistej w ścisłym ujęciu, nieobjętej ingerencją państwową. Aktywność jednostki w tejże przestrzeni posiada indyferentny charakter, zatem nieobjęty nakazem przez normy prawne³⁴⁶. Różnicuje się tzw. „wolność od czegoś” np. wolność od tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania oraz „wolność do czegoś”, jak np. wolność organizowania pokojowych zgromadzeń³⁴⁷.

Wewnętrzna wolność będąca autonomią każdego człowieka, jest wartością wspólną wszystkim i powinna pozostawać bez wpływów politycznych oraz społecznych. Zewnętrzny aspekt, rozumiany głównie jako czynniki społeczne, może zależeć od określonych warunków w czasie np. ustroju społeczno-gospodarczego. Samorealizacja jednostki powinna być związana z możliwością podejmowania w pełni swobodnych działań oraz poszanowaniem godności przez innych³⁴⁸. Jednakże przeciwnie do godności, będącej ze względu na szczególne właściwości aksjomatem, wolność może podlegać ograniczeniom. Należy podkreślić możliwość wystąpienia konfliktów między dobrami - indywidualnym a wspólnym³⁴⁹.

Wolność może być indywidualna lub kolektywna, co zależy od tego, do jakich podmiotów jest skierowana oraz z jaką sferą działania wiąże się. Wolności o charakterze indywidualnym służą przede wszystkim samorealizacji oraz dotyczą prywatnego aspektu. Natomiast wolności kolektywne stanowią wyraz wizji człowieka w społeczeństwie, a także służą realizacji celów wspólnych, jak np. wolność zrzeszania się czy zgromadzeń³⁵⁰. Rozróżnienie zależne jest więc od istoty danego prawa - idei indywidualistycznej bądź dobra wspólnego. Determinantem pojmowania wolności oraz praw człowieka jest więc koncepcja liberalna lub komunitarystyczna³⁵¹.

³⁴⁴ L. Wiśniewski, *Zasady konstytucyjne, które uznać należy za niezmiennie* [w:] T. Gardocka, J. Sobczak (red.), *Dylematy praw człowieka*, Toruń 2008, s. 33.

³⁴⁵ R. Wieruszewski, *Od praw obywatelskich do praw człowieka – dylematy ewolucji polskiego systemu ochrony praw człowieka*, „Studia Prawnicze” 2002, z. 2, s. 15.

³⁴⁶ P. Sadowski, *Podstawowe wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela* [w:] W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2010, s. 154.

³⁴⁷ E. H. Morawska, *Prawa konstytucyjne człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej a prawa podstawowe UE, analiza porównawcza*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 1, s. 40.

³⁴⁸ R. Andrzejczuk, *Prawa człowieka w świetle uwarunkowań kulturowych i prawnych*, Lublin 2011, s. 93.

³⁴⁹ *Leksykon prawa konstytucyjnego*, A. Szmyt (red.), Warszawa 2010, s. 685.

³⁵⁰ A. Ławniczak, *Zasada poszanowania wolności i jej ograniczenia* [w:] M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, Warszawa 2010, s. 370-382.

³⁵¹ P. Kaczmarek, *Rozumienie praw i wolności jednostki w Konstytucji* [w:] M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, Warszawa 2010, s. 286-287.

Rozróżnia się wolności reglamentowane i niereglamentowane. Podział ten jest związany z istnieniem bądź brakiem sfery, której działanie może być nakazane lub zakazane prawem. W przypadku pierwszego rodzaju wolności ustanowienie ograniczeń realizowania autonomii jednostki pozwala na równe korzystanie z wolności wszystkim podmiotom, jak również uniemożliwia szkodenia innym. Natomiast wolności niereglamentowane cechują się brakiem ustanowionych ograniczeń. Jednakże wszystkie wolności są chronione prawem³⁵².

Zawarta w art. 5 Konstytucji zasada zapewniania wolności oraz praw człowieka i obywatela stanowi wyraz wartości powszechnych, a także podstawowego obowiązku władz publicznych, jakim jest zapewnianie i ochrona swobód³⁵³. Nakaz podjęcia aktów prawnych służy zatem formalnej realizacji zasady wolności. Realizacja konstytucyjnych norm i przestrzeganie reguł prawnych dotyczy całości aparatu państwowego³⁵⁴. Wolność ustrojodawca zaakcentował w preambule słowami „prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności” i „dbając o (...) prawa do wolności”³⁵⁵. Zasada wolności posiada swój najgłębszy wyraz w art. 31 ust. 1 i 2, które określają, że „wolność człowieka podlega ochronie prawnej” i „każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje”³⁵⁶.

Dwojaki charakter zasady wolności rozumiany jest następująco. W pozytywnym ujęciu oznacza możliwości podejmowania działań, które w żadnym wypadku nie mogą szkodzić innym naruszając ich wolności oraz prawa i nie są przez prawo zakazane. Negatywne znaczenie jest istotnym zakazem zmuszania do konkretnego postępowania, chyba że tak nakazuje prawo³⁵⁷. Wolna od ograniczeń i pozytywna aktywność jednostki nie może zawierać wyszczególnionego katalogu zachowań, które tworzyłyby swoisty rodzaj zezwolenia. Wystarczający jest brak normy zakazującej i oznacza realizację bez przeszkód wolnej sfery jednostki³⁵⁸.

W kręgu podmiotów klauzuli wolności znajdują się przede wszystkim osoby fizyczne, a także osoby prawne³⁵⁹. Obywatelstwo jest warunkiem koniecznym dla możliwości korzystania praw politycznych oraz socjalnych. Jest to rodzaj prawa umożliwiającego posiadanie uprawnienia, *right to have rights*. Generalna zasada wolności działa w odmienny sposób. Obywatelstwo nie może stanowić

³⁵² L. Wiśniewski, *Prawo a wolność człowieka pojęcie i konstrukcja prawna* [w:] L. Wiśniewski (red.), *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, Warszawa 1997, s. 55-56.

³⁵³ Art. 5 Konstytucji RP.

³⁵⁴ W. Zakrzewski, *Zasada wolności i praw człowieka i obywatela* [w:] W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2010, s. 112-113.

³⁵⁵ Preambuła do Konstytucji RP.

³⁵⁶ Art. 31 ust. 1 i 2 Konstytucji RP.

³⁵⁷ W. Zakrzewski, *Status jednostki w państwie* [w:] E. Gdulewicz (red.), *Konstytucyjny system organów państwowych*, Lublin 2009, s. 62.

³⁵⁸ M. Augustyniak, *Pojęcie, istota oraz geneza wolności i praw człowieka* [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji*, Warszawa 2008, s. 11.

³⁵⁹ L. Garlicki, *Omówienie art. 31* [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej Komentarz Tom III*, Warszawa 2003, s. 11.

podstawy i czynnika różnicującego wolności oraz prawa jednostek, jak również prowadzić do dyskryminacji, chyba że dotyczy to kwestii praw politycznych³⁶⁰. Pomimo sformułowania „wolności człowieka” osoby prawne prawa prywatnego korzystają z postanowień dotyczących wolności, jednakże w zakresie ograniczonym do ich natury prawnej. Adresatem poszanowania klauzuli wolności jest szeroko rozumiany „każdy”, a więc podmioty oraz organy władzy publicznej, jak również osoby trzecie³⁶¹. Ustawa zasadnicza nie wyraża jednak wprost możliwości stosowania regulacji wolnościowych do stosunków wynikających z prawa prywatnego. Horyzontalne bezpośrednie oraz pośrednie oddziaływanie wolności wynika z nakazu stosowania Konstytucji w sposób bezpośredni³⁶². Pośrednie horyzontalne obowiązywanie praw oraz wolności jest zdecydowanie częściej wskazywane jako możliwe do zastosowania na gruncie Konstytucji, ponieważ normy zawarte w ustawie zasadniczej pełnią zadania zasad o interpretacyjnym dla norm prawa prywatnego charakterze³⁶³. Gwarancje dotyczą zatem dwóch układów, wertykalnego między jednostką a organami państwa, jak również horyzontalnego, który odnosi się do osób fizycznych oraz prawnych. Obowiązek poszanowania praw i wolności dotyczy każdego o czym stanowi Konstytucja, jednakże osób fizycznych tylko w negatywnym aspekcie³⁶⁴. Uniwersalny charakter klauzuli wolności jest widoczny w możliwości stosowania jej do każdej sfery życia jednostki, tak publicznej, jak również prywatnej³⁶⁵.

Ochrona konstytucyjnie zagwarantowanych wolności realizuje się w następujących znaczeniach. Egzekwowanie części wolności ma miejsce bezpośrednio czyli na podstawie zawartych w ustawie zasadniczej norm, przez co stanowi realną gwarancję, np. wolność wyrażania poglądów. Pewnych wolności i praw można dochodzić „w granicach określonych w ustawie”, czego przykładem jest prawo do zabezpieczenia społecznego. Tak uregulowane prawo czy wolność nie może stanowić podstawy samodzielnej dla wniesienia skargi konstytucyjnej³⁶⁶. Ustanowiony w Konstytucji w art. 77-81 katalog środków prawnych stwarza realną możliwość, a zarazem doniosłą gwarancję rzeczywistej realizacji wolności oraz praw człowieka i obywatela³⁶⁷.

³⁶⁰ A. Wróbel, *Obywatelstwo polskie a prawa i wolności konstytucyjne* [w:] M. Chmaj (red.), *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce, Tom I Zasady ogólne*, Kraków 2002, s. 155.

³⁶¹ L. Garlicki, *Omówienie art. 31... op. cit.*, s. 11.

³⁶² S. Jarosz-Żukowska, *Problemy horyzontalnego stosowania norm konstytucyjnych dotyczących wolności i praw jednostki w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, Warszawa 2010, s. 188-191.

³⁶³ B. Skwara, *Horyzontalny skutek praw i wolności jednostki w systemie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] T. Gardocka, J. Sobczak (red.), *Dylematy praw człowieka*, Toruń 2008, s. 396.

³⁶⁴ S. Jarosz-Żukowska, *Problemy... op. cit.*, s. 188-191.

³⁶⁵ E. Morawska, *Prawa i wolności socjalne – zagadnienia systemowe*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2006, nr 2, s. 234.

³⁶⁶ B. Banaszak, *Prawa i wolności obywatela w nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sejmowy” 1997, nr 5, s. 66-67.

³⁶⁷ B. Banaszak, *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji w kontekście realizacji ochrony praw i wolności* [w:] M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, Warszawa 2010, s. 333-334.

Wyróżnienie wolności oraz praw ze swojej natury pozostających jako niederogowalne, jest wzmocnieniem ochrony tych najdonioślejszych wartości głównie w nadzwyczajnych sytuacjach, co określa art. 233 ust. 1 Konstytucji. Niemożliwe jest więc ograniczanie bądź zawieszanie wybranych wolności oraz praw z uwagi na ich znaczenie dla podstaw egzystencji człowieka, jak również przez zakaz instrumentalnego traktowania jednostek³⁶⁸. Wolność stanowi więc generalną zasadę, a możliwości jej ograniczania następują jedynie w drodze wyjątku i przy wystąpieniu określonych warunków³⁶⁹. Ograniczenia ustanowionych w ustawie zasadniczej wolności oraz praw określa art. 31 ust. 3 precyzując przesłanki – wymóg formalny, przesłanki materialne, koncepcję nienaruszalności istoty wolności i praw oraz zasadę proporcjonalności³⁷⁰.

Gwarancje wolności jednostki w sposób bezpośredni i pośredni wynikające z konstytucyjnych zasad, jawią się jako czynniki służące zapewnianiu szeroko pojętej realizacji swobód. Gwarancje te posiadają kilka znaczeń. Ustrojowe przyjęły postać konstytucyjnych klauzul, zasad czy idei, które określają ustroj państwa oraz wpływają na treść i zabezpieczenie wolności człowieka. Gwarancje prawne normatywnie kształtują wolności oraz prawa i zapewniają ich ochronę w przepisach obowiązujących. Instytucjonalne gwarancje stwarzają realny system dla ochrony i możliwości dochodzenia praw. Można wyróżnić także gwarancje społeczne oraz moralne, które to stymulują przestrzeganie norm prawnych, jak również moralnych oraz gwarancje o materialnym charakterze, faktyczne, istniejące okoliczności sprzyjające realizacji wolności³⁷¹. Dogłębna analiza wolności i jej aksjologicznych wartości oraz gwarancji służących ochronie w demokratycznym państwie prawnym, pozwalają na zrozumienie złożonego, generalnego pojęcia wolności jednostki.

³⁶⁸ M. Jabłoński, *Klasyfikacja wolności i praw jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – idee i zasady przewodnie*, Warszawa 2010, s. 81-82.

³⁶⁹ R. Kropiwnicki, *Pojęcie praw i wolności chronionych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] A. Florczak, B. Bolechów (red.), *Prawa człowieka w systemie prawa krajowego*, Toruń 2006, s. 37.

³⁷⁰ Art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

³⁷¹ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2004, s. 479-480.

Streszczenie

Wolność i prawa człowieka, jako wartości najistotniejsze w demokratycznym państwie prawnym, wymagają szczególnego poszanowania i wzmożonej ochrony. Wolność stanowi ideę prawną i filozoficzną, a przede wszystkim doniosłą wartość przysługującą każdej jednostce, dając jej możliwości czynienia tego, czego nie zakazuje prawo. Jeżeli obowiązujące prawo odzwierciedla idee sprawiedliwości i praw człowieka, to tylko wówczas możliwe jest rzeczywiste szanowanie zasady wolności przez władze, jak również inne podmioty. Wolność polega bowiem na możliwości swobodnego kształtowania zachowań w pełni zgodnych z indywidualnymi wyborami. Konstytucyjna regulacja wolności oraz praw człowieka i obywatela została przez ustrojodawcę oparta na aksjologicznych, doniosłych filarach - godności, równości oraz zasady wolności, co określa tym samym kierunki zarówno dla prawodawstwa, a także dla stosowania prawa. Umożliwia to również dogłębne zrozumienie pojęcia wolności, jej istoty. Aparat państwa posiada zatem charakter wtórny, służebnie funkcjonujący wobec jednostki, co oznacza jednocześnie istnienie najwyższych gwarancji poszanowania zadeklarowanych w Konstytucji wolności oraz praw, które suweren, naród, uznaje za najistotniejsze.

Summary

Freedom and human rights, as the most important in a democratic state ruled by law, require a special respect and increased security. Freedom is the idea of law and philosophy and above all an important value received by each individual, giving the possibility of doing what the law does not prohibit. If applicable law reflects the ideas of justice and human rights, it is only possible to the actual respecting the principles of liberty by the authorities as well as other entities. Freedom consists in the possibility of free shaping behaviors in full compliance with individual choices. The constitutional regulation of freedom and the rights of man and citizen the legislator based on axiological momentous pillars - dignity, equality and the principles of liberty, which specifies the same for both directions of the legislation, as well as to the application of the law. This also allows an in-depth understanding of the concept of freedom, its essence. State apparatus thus has a secondary character, functioning for an individual, which means at the same time the existence of highest guarantees of respect for freedom declared in the Constitution and the rights that sovereign, nation, considers most important.